

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Självständigt arbete i förskolepedagogiskt område, 15 hp

Tecken som stöd i förskolan

En kvalitativ studie om hur metoden används för alla barn i den pedagogiska verksamheten

Författare: Erica Fasth och Isabelle Nilsson

Handledare: Bettina Vogt

Examinator: Joakim Glaser

Termin: Ht 2018

Ämne: Didaktik

Nivå: Grundläggande

Kurskod: 2FL01E

Abstrakt

Signs of support in preschools – a qualitative study about how the method is used for all children in a preschool context.

Syftet med studien är att utifrån ett didaktiskt perspektiv få fördjupade kunskaper om metoden tecken som stöd i förskolans pedagogiska verksamhet. Genom en kvalitativ undersökning med semistrukturerade intervjuer med fem pedagoger från två olika förskolor som utgångspunkt, undersöks vad tecken som stöd betyder för pedagoger, samt hur och varför pedagoger använder sig av metoden. Resultaten visar på att de medverkande pedagogerna i studien uppfattar metoden tecken som stöd som ett kommunikationsverktyg som gynnar alla barns utveckling. Det krävs dock engagemang och utbildning för att tecken som stöd ska förstås och användas av alla i verksamheten. Studien kan vara till intresse för pedagoger som vill arbeta med metoden tecken som stöd för alla barn och hur de då kan använda metoden i den pedagogiska verksamheten.

Nyckelord

Tecken som stöd, inklusion, kommunikation, språkutveckling, didaktik, intervjuer, uppfattningar.

Tack

Vi vill rikta ett stort tack till alla personer som medverkat i denna studie. Tack till er pedagoger som ville delta i en intervju och dela med er av era uppfattningar, erfarenheter och kunskaper om metoden tecken som stöd. Utan era berättelser hade studien inte blivit komplett och vi studenter som skrivit denna studien hade inte fått fördjupade kunskaper om metoden, så ett stort tack till er. Vi vill också tacka studiekamrater och examinator som läst och gett kommentarer under tidens gång för förbättring av studien, tack för era kommentarer och goda råd. Ett extra stort tack vill vi rikta till vår handledare Bettina Vogt som varit med under hela vägen från start till mål. Tack för all stöttning under studiens gång och för att vi kunnat höra av oss när vi fastnat och behövt hjälp för att komma vidare. Vi vill slutligen tacka varandra för ett mycket gott samarbete och ge oss själva en klapp på axeln för att vi nu har fått fram ett fulländat examensarbete.

Innehåll

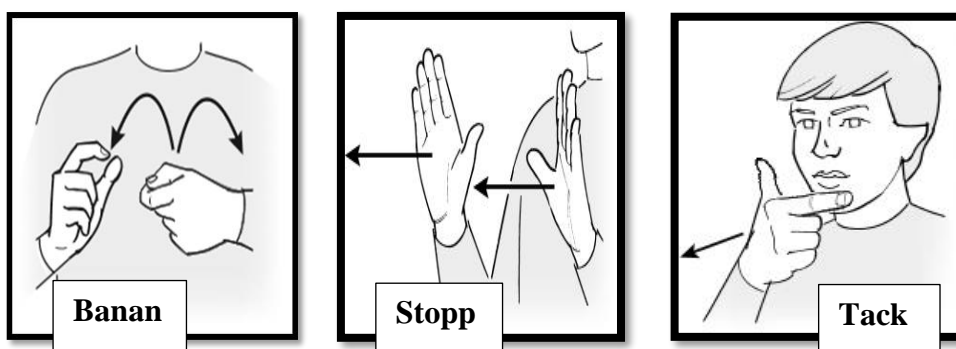
1 Inledning	1
2 Syfte och frågeställningar	3
3 Tidigare forskning	4
3.1 Språk- och kommunikationsutveckling	4
3.1.1 Vad betyder tecken som stöd?	4
3.1.2 Hur kan metoden användas?	5
3.1.3 Varför är metoden användbar?	5
3.1.4 Vad, hur och varför används tecken som stöd?	6
3.2 En inkluderande verksamhet	6
3.2.1 En metod för alla barn i verksamheten	6
3.2.2 En tecknande verksamhet som inkluderar alla barn	7
3.3 Pedagogers förhållningssätt och ansvar	7
3.3.1 Förskollärares ansvar	7
3.3.2 Förskollärares didaktiska kompetenser	8
4 Teoretiskt ramverk	9
4.1 Det didaktiska perspektivet	9
4 Metodologiska utgångspunkter och metod	10
4.1 Det fenomenologiska perspektivet	10
4.2 Semistrukturerade intervjuer som datainsamlingsmetod	10
4.4 Urval	10
4.5 Genomförande	11
4.6 Bearbetning av data	11
4.7 Etiska aspekter	11
5 Resultat	13
5.1 Innebörd av metoden tecken som stöd	13
5.2 Inkluderande användning av metoden tecken som stöd	14
5.3 Utmaningar och möjligheter med metoden tecken som stöd	15
5.3.1 Möjligheter	16
5.3.2 Utmaningar	17
6 Analys	19
6.1 Pedagogers uppfattningar om innebörden av metoden tecken som stöd	19
6.2 Hur använder pedagoger metoden tecken som stöd i den pedagogiska verksamheten?	20
6.3 Vilka möjligheter och utmaningar anser pedagogerna finns med metoden tecken som stöd?	21
7 Diskussion	23
7.1 Resultatdiskussion	23
7.2 Metoddiskussion	25
7.3 Avslutande diskussion	26
7.4 Förslag på fortsatt forskning	27

Referenser	28
Bilaga 1	30
Missivbrev	30
Bilaga 2	31
Intervjufrågor	31

1 Inledning

Barn kommunicerar på olika sätt vilket gör att barns språkutveckling tenderar att se olika ut. Det finns olika sorters kommunikationssätt som barn kan använda sig av som till exempel verbalt eller ickeverbalt. Ickeverbalt handlar om kroppsspråket, att göra rörelser med kroppen. Verbalt handlar om talet, att prata och kommunicera med hjälp av ord (Skolverket, 2013). För att det ska kunna ske en kommunikation behövs en sändare, en mottagare och ett budskap. Personer som har olika språksvårigheter kan ha en fungerande kommunikation med sin omgivning trots talsvårigheter (Heister Trygg, 2004). Utifrån verksamhetsförlagda praktikperioder har vi fått ta del av olika metoder när det handlar om barns språkutveckling. En metod som vi fått olika erfarenheter av och blev intresserade att undersöka mer om är en metod som kallas för ”Tecken som stöd”. Tisell (2009) skriver att tecken som stöd handlar om att teckna med handen samtidigt som ordet sägs. Här nedanför visas exempel på bilder med tecken som kommer från hemsidan *ritade tecken* (Specialpedagogiska skolmyndigheten).

Figur 1.1 Exempel på tecken som stöd i bilder

Genom att använda tecken ges barn möjligheter i att kunna kommunicera och samtidigt lär sig barn språket mycket snabbare när de både får se och höra ordet. Tecken som stöd är bra på det sätt att barn lär sig och minns ordet snabbare genom att se rörelserna till ordet än att höra och försöka ljuda ordet. Tecken är därför det snabbaste sättet för barn att kunna kommunicera med sin omgivning. Med omgivning i den här betydelsen menas det att kunna kommunicera med andra människor. De barn som har språksvårigheter som är i behov av särskilt språkstöd använder tecken när de kommunicerar (2009). I föreningen Sveriges Habiliteringschefers policy för barn-, ungdoms- och vuxenhabilitering (2014) skrivs det att konkreta föremål som tecken, bilder, symboler och andra hjälpmedel fungerar som stöd för barns kommunikation. Tecken som stöd underlättar kommunikationen samt stimulerar talutvecklingen (2014).

I förskolans läroplan under avsnitt 2.2 Utveckling och lärande står det att:

Förskolan ska sträva efter att alla barn utvecklar nyanserat talspråk, ordförråd och begrepp samt sin förmåga att leka med ord, berätta, uttrycka tankar, ställa frågor, argumentera och kommunicera med andra (Skolverket, 2016:9).

I läroplanen slås därmed fast att alla barn ska ges förutsättningar att utveckla sitt språk, vilket också inkluderar barn som inte kan det svenska språket, barn som inte kommit igång med talet och barn med språksvårigheter. För dessa barn skulle tecken som stöd kunna vara en lämplig metod för att stödja den fortsatta språkutvecklingen. Men det finns

också de barn som behärskar sitt tal och inte har några svårigheter med språket som kan dra nytta av metoden tecken som stöd, som nedanstående citat illustrerar.

Sedan familjen började med tecken har Ilida börjat teckna och både prata och skriva bättre. Dessutom är hon inte lika arg längre för hon har lättare att förstå och att uttrycka sig (Krafft Helgesson, 2004:26).

Ovanstående betonas också av Tisell (2009) som skriver att tecken som stöd kan vara en hjälp för alla barn i deras språkutveckling oavsett språksvårighet. Genom tecken som stöd kan vi visa hur ordet ser ut med hjälp av rörelser med handen samtidigt som ordet sägs högt. Att komplettera talet med tecken är därmed ett extra stöd för barnens språkutveckling på den nivån där barnet befinner sig (2009).

Heister Trygg (2004) uttrycker att det svåraste kring arbetet med tecken som stöd är att skapa en tecknande miljö som inkluderar alla. Där metoden har visat störst framgång visar sig vara i särskolor. Inom särskolans personal finns det ofta en högre kompetens mellan personal men även bland elever (2004). Krafft Helgesson (2014) skriver också att omgivningen är en bidragande faktor för hur personer utvecklar sin kommunikation. Att omgivningen är en bidragande faktor handlar om att andra människor behöver ta till sig metoden tecken som stöd och veta hur metoden kan användas för att kunna kommunicera och för att skapa en tecknande miljö som inkluderar alla. Det ligger därför stor vikt vid att se miljön och omgivningens betydelse för utvecklingen av kommunikationen (2014).

Sammanfattningsvis är tecken som stöd en hjälp vid alla barns språkutveckling oavsett vilken nivå de befinner sig på vid utvecklande av språket. Det som har visat sig svårt är att skapa en tecknande miljö som inkluderar alla. Med vår studie vill vi därför ta reda på hur och varför tecken som stöd används och vilka möjligheter och utmaningar det finns med metoden. Vårt intresse med studien är framförallt av didaktisk karaktär, som fokuserar på hur pedagoger i förskolans verksamhet uppfattar och beskriver syftet, innehållet och det metodiska användandet av tecken som stöd i det pedagogiska arbetet med alla barns språkutveckling.

2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att utifrån ett didaktiskt perspektiv få fördjupade kunskaper om metoden tecken som stöd som metod för alla barn i förskolans pedagogiska verksamhet. Mer konkret fokuserar denna studie på följande:

- Vad betyder metoden tecken som stöd utifrån pedagogers perspektiv?
- Hur beskriver pedagoger användningen av metoden tecken som stöd i sin pedagogiska praktik?
- Vilka möjligheter och utmaningar anser pedagoger finns med metoden tecken som stöd?

3 Tidigare forskning

I detta kapitel kommer olika aspekter från olika studier tas upp där tecken som stöd kan utgöra en viktig del i barns utveckling av språket och kommunikationen. Mycket av den forskning vi använt är inte skriven utifrån en förskolepedagogisk kontext då det inte finns särskilt mycket forskning som inkluderar tecken som stöd i förskolan. Vi har då hittat forskning som går att relatera till metoden tecken som stöd i förskolans verksamhet. Kapitlet är upplagt att utifrån det didaktiska perspektivet med grundfrågorna vad, hur och varför som utgångspunkt skriva fram vad tecken som stöd är och kan innebära för de barn med språksvårigheter, hur metoden kan användas för alla barn och varför den kan användas. Kapitlet avslutas sedan med en genomgång av relevant forskning angående förskollärares ansvar att skapa en inkluderande miljö.

3.1 Språk- och kommunikationsutveckling

Det finns många olika sorters svårigheter när det kommer till barns utveckling av språket. Det kan handla om barn som inte ännu utvecklat ett språk, nyanlända barn som inte lärt sig det svenska språket än eller barn med nedsatt hörsel. För dessa barn kan olika metoder vara till hjälp för utvecklande av språket och kommunikationen. I detta delkapitel skrivs det fram olika sorters svårigheter när det kommer till det talade språket och vad tecken som stöd då kan innebära för barnens språk-och kommunikationsutveckling.

3.1.1 Vad betyder tecken som stöd?

Författaren Andersson (2006) skriver i sin studie om tecken som stöd som komplement till det talade språket. Användandet av symboler för att stödja det talade språket har betecknats på olika sätt genom tidens gång, tecken som stöd (TSS), teckenstöd, tecken som alternativt, tecken som tal och kompletterande kommunikation (TAKK). Under de olika beteckningarna har inte det språkliga behovet eller målgruppen angetts utan tecken har använts för personer med nedsatt hörsel. Författaren tar även upp att tecken som tal och kompletterande kommunikation (TAKK) har en inriktad målgrupp för hörande med kommunikationssvårigheter. Barnen som har kommunikationssvårigheter har ett behov av att utföra symboler med händerna som ett komplement till talspråket. Språket förstås på olika sätt samtidigt som det används och uttrycks på olika sätt. Språket kan uttryckas genom talet (vokalt), skrift (grafiskt) och genom tecken (gestuellt). För att kunna anamma språket i ett kontextuellt sammanhang skriver författaren att omgivningen är nödvändig då samspelet är ytterst viktigt. Hur barnen använder sig av språk och bemöter språket är avgörande för den kommunikativa utvecklingen. Omgivningen är av stor betydelse där barn behöver erbjudas tillfällen för meningsfulla och gynnsamma lärandemiljöer. Att göra omvärlden mer begriplig och hanterbar för barn med funktionsnedsättningar skrev författaren fram som en betydelsefull men svår utmaning (2006).

Utifrån vår studie om att använda metoden tecken som stöd för alla barns språkutveckling kopplar vi till författarnas Kaiser och Roberts (2011) forskning om att hjälpa barn med språksvårigheter så snabbt som möjligt. I sin forskning lyfter de att utveckla och hjälpa barn att använda språket och kommunicera så tidigt som möjligt. De barn som har språksvårigheter skriver Kaiser och Roberts använder tecken som har visat sig vara till hjälp vid utveckling av språket. Det handlar enligt författarna om en interaktion mellan barnet och en vuxen, att uppmärksamheten delas sinsemellan den vuxne och barnet och användning av tecken, gester och ord. Genom att använda olika alternativ till att barn ska kunna kommunicera kan det hjälpa barns språk- och kommunikationsutveckling. Alternativ som tecken som stöd kan vara det första hjälpmedlet för barn med språksvårigheter som sedan kan komma att använda det talade språket (2011).

3.1.2 Hur kan metoden användas?

Att inneha ett språk avser för många det talade språket. Men för andra människor behöver ett språk inte vara ett talat språk. Barn med språksvårigheter kan innebära att hörseln är nedsatt, barnet kan ha svårigheter med att plocka fram orden då munmotoriken inte fungerar på grund av musklerna i munnen, eller att barnet inte utvecklat ett språk ännu. Författarna Hanline, Nunes och Worthy (2007) skriver att barn med språksvårigheter då behöver en metod där det talade språket inte är i centrum. Dessa metoder blir då ett alternativ till det talade språket. Författarna skriver att det finns olika metoder att använda när barns språk och kommunikation ska utvecklas. Ett alternativ är att endast använda kroppen. Barnet använder sin kropp för att visa vad det är de vill och menar. Inom detta alternativ ingår även tecken, där barnet tecknar för att göra sig förstådd. Aspekterna som tas upp av författarna vill även denna studie poängtera. Tecken som stöd kan användas till exempel för de barn som har en hörselskada och inte kan uppfatta ljud men även för de barn som inte utvecklat språket. Men metoden lämpar sig också för alla barn oavsett vilken nivå barnet ligger på språkligt.

Ett annat alternativ som metod för att stödja språket skriver Hanline, Nunes och Worthy (2007) är att använda olika material som till exempel bilder. Barnet använder då bilden som föreställer något de vill göra eller ha. På bilden kan sedan ordet som bilden föreställer stå skrivet. Det finns också digitala verktyg som hjälper barnet att säga ordet eller meningen de vill säga genom att barnet trycker på en knapp. En inspelad röst säger högt vad barnet då vill säga. Pedagoger kan inkludera alla barn i verksamheten genom att lära alla barn att kommunicera trots eventuella språksvårigheter. Vinsten blir då enligt Hanline, Nunes och Worthy (2007) att barn med språksvårigheter kan känna sig mer självständiga när både barnet och andra barn i barngruppen kan förstå varandra (2007).

3.1.2.1 Kommunicera med hjälp av kroppen

Författaren Fredriksen (2015) skriver att barn som inte har ett talat språk använder sig av sin kropp för att kommunicera. Författaren skriver vidare att det verbala språket och det ickeverbala språket ska användas ömsesidigt emellan varandra (2015). Kopplat till vår studie om tecken som stöd kombineras det verbala- och det ickeverbala språket ihop. På så sätt hänger det talade språket och kroppsspråket ihop. Fredriksen (2015) skriver fram att genom estetiken (musik, bild, rörelse, dans och drama) använder barn alla sina sinnen för att ge uttryck för hur de upplever sin omvärld. Med hjälp av kroppen och kroppsliga uttryck får barnen erfarenheter som sitter i för resten av livet (2015). Nivbrandt Wedin (2013) skriver i sin studie om att när pedagoger använder sin röst för mycket tappar barnen lätt intresset för vad som sägs. Om pedagogen istället kombinerar det talade språket med hjälp av till exempel bilder ger det större chans till att hålla barnens intresse vid liv (Nivbrandt Wedin, 2013). Sett utifrån vår studie om tecken som stöd, så ses kopplingar från vad Nivbrandt Wedin (2013) skriver om att kombinera det verbala med något som bryter av. Genom att kombinera det talade språket med handrörelser.

3.1.3 Varför är metoden användbar?

Björk-Willén (2018) skriver att språkinläring kräver hårt arbete och att omgivningen behöver ge barn möjligheter för att höra och praktisera språk. Många barn växer upp i Sverige med flera språk och därmed är förskoleåren av stor betydelse för barnens utveckling av språket. Salameh (2018) skriver i sin studie om flerspråkiga barn. Hon poängterar att det finns de personer som säger att enspråkiga barn börjar tala tidigare än flerspråkiga. Men i sin studie om flerspråkiga barn emotsätter hon detta då det inte stämmer för att hjärnan inte belastas extra med fler språk och att flerspråkiga barn även kan börja tala vid ett års ålder. Vidare poängterar författaren att förskolan ska ge barnet den stöttning som behövs för barnens språkutveckling (2018). Stöttning av barns språk

kan ske på olika sätt och till vår studie ser vi att tecken som stöd är betydelsefullt. Andersson (2006) betonar vikten av att barn som är i svårigheter har ett behov av att utföra symboler med handrörelser som ett komplement till språket (2006). Genom handrörelser och gester får barnen ord förtydligade och kan själva uttrycka sig enklare och på så sätt kan tecken som stöd ses som en stöttning för barns språkutveckling.

3.1.4 Vad, hur och varför används tecken som stöd?

Björklund (2008) skriver i sin studie om förskolans uppdrag att barnens intresse för skriftspråk och symbolers kommunikativa funktioner ska uppmärksammas. Barn ska få utveckla sin förmåga för skapande och förmedla upplevelser genom bild, rörelse, sång, musik, dans och drama. Kroppsliga uttryck som mimik och rörelser samt det talade språket kan ses som en väg till barnens kunnande inom läsande och skrivande. Författaren skriver vidare att barn i tidig ålder kommunicerar med varandra genom kroppen. Barns kroppsliga uttryck har betydelse och används på olika sätt beroende på sammanhanget. Vidare understryker författaren vikten av att möta barns språkliga uttryck i meningsfulla kontexter. Innan barn har utvecklat talet så tolkar och handlar barnet istället vilket betyder att det kroppsliga agerandet är mest framträdande (Björklund, 2008). Sett utifrån vår studie om tecken som stöd synliggör Björklund (2008) en tydlig koppling mot att kroppsliga uttryck och gester ses som ett språk. Genom att använda sig utav tecken som stöd i verksamheten visar författaren att barnen kan förtydliga ord med rörelse.

3.2 En inkluderande verksamhet

I vår studie om tecken som stöd vill vi bland annat belysa metodens fördelar och möjligheter när den används för alla barn i den pedagogiska verksamheten. Detta delkapitel tar upp hur en inkluderande praktik kan se ut och realiseras som den beskrivs i relevant litteratur.

3.2.1 En metod för alla barn i verksamheten

“När det gäller barn med beteendeavvikelser så brukar vi säga att det som är bra för alla barn är extra bra för dessa barn” (Måhlberg & Sjöblom, 2009:127). Ovanstående citat styrker betydelsen av metoden tecken som stöd så som den kommer till uttryck i vår studie. Måhlberg & Sjöblom (2009) skriver fram att alla elever har särskilda behov. Alla barn är någon gång i behov av hjälp. Särskilda metoder för att skapa struktur, rutiner och tydlighet är viktigt för alla barn, men kan vara extra gynnsamt för barn med olika slags svårigheter. Exempel på sådana metoder ges av Thelen och Tammy (2011). För att alla barn ska veta hur dagen kommer att se ut kan ett schema användas där visuella bilder visas med olika färger och ord på för att beskriva dagens aktiviteter. Barnen kan då själva se hur dagen ser ut och då veta hur de kan lägga upp tiden. På så sätt blir det lugnare för både barn och vuxna när de ser bilder med ord på som föreställer ett dagligt schema. Barnen vet då vad som kommer att hända under dagen och de slipper stressen som kan uppkomma. Detta har visat sig hjälpa de barn som har språksvårigheter samt de barn som har svårt att välja vad de vill göra (2011). Barn som har någon form av språksvårighet kan ändå klura ut aktiviteten med hjälp av bilderna och barn som har svårt att välja aktivitet har ett schema med aktiviteter att gå efter. I linje till vår studie kan Thelen och Tammys (2011) studie om att använda metoder för alla barn i verksamheten kopplas till metoden tecken som stöd. Tecken som stöd kan finnas som ett verktyg för alla, som används av både barn och vuxna i den pedagogiska verksamheten. Metoden kan då leda till inkludering genom att alla barn kan göra sig förstådda samt att alla barn ska kunna förstå varandra. Tecken som stöd kan därmed vara en metod för alla barn i språk- och kommunikationssammanhang och för att skapa en inkluderande verksamhet.

3.2.2 En tecknande verksamhet som inkluderar alla barn

Författarna Cologon och Mevawalla (2017) skriver i sin studie om att skapa en verksamhet som inkluderar alla barn i så tidig ålder som möjligt. Detta på grund av att barriärerna mellan de barn som använder någon form av språkhjälp och de barn som inte gör det inte ska vara så stor, för att kunna ta fram en praktik som inkluderar alla. Studien visar bland annat att om man inte tar sig tid att lära sig att kommunicera med alla oavsett språksvårigheter kommer personerna med språksvårigheter känna sig nedvärderade. Personer med språksvårigheter, både vuxna och barn som inte kan kommunicera med det talade språket kan ändå kommunicera på andra sätt. Detta beskriver författarna på följande sätt:

We are used to people saying we cannot communicate, but of course they are wrong. In fact we have powerful and effective ways of communicating and we usually have many ways to let you know what it is we have in mind. Yes, we have communication difficulties, and some of those are linked with our impairment. But by far the greater part of our difficulty is caused by “speaking people” not having the experience, time or commitment to try to understand us or to include us in everyday life. You can imagine how tough this can be (SCOPE UK, 2002:1-2).

Författarna (2017) skriver att barn med språksvårigheter kan bli både ledsna och arga när de inte har någon att kommunicera med. Det är därför av stor vikt att pedagoger lär sig olika metoder för att skapa en praktik som inkluderar alla, där alla barn kan kommunicera med alla, trots språksvårighet. Pedagoger som lägger vikt vid att lära sig tecken och hur de kan använda sig av metoden ger alla barn en chans till att förstå och göra sig förstådda. Pedagoger som ser det positiva till att skapa en tecknande miljö som inkluderar alla barn har en stor chans att minska eller ta bort helt de språkbarriärer som finns (2017). Därmed belyser författarna också aspekter som är viktiga i vår studie. Tecken som stöd behöver inte bara användas som ett verktyg hos de barn med svårigheter utan det är ett verktyg som kan finnas till för alla. Det behövs flera parter i en kommunikation och därmed är det gynnsamt om omgivningen även tar del av metoden tecken som stöd, också för att undvika att enstaka personer ska utpekas.

3.3 Pedagogers förhållningssätt och ansvar

Pedagogers förhållningssätt och ansvar gentemot barn handlar om att erbjuda barn en verksamhet som bygger på kompetenser kring verksamheten och de barn som befinner sig där. I förskolans läroplan under avsnittet förskolans uppdrag står det att: ”Verksamheten ska vara rolig, trygg och lärorik för alla barn som deltar. Förskolan ska stimulera barns utveckling och lärande samt erbjuda en trygg omsorg” (Skolverket, 2016:5).

Kopplat till vår studie om metoden tecken som stöd ställer det stora krav på kunskaper och kompetenser hos pedagogerna. Deras uppfattningar och användande av metoden tecken som stöd har en stor inverkan på att metoden tecken som stöd används och att barn oavsett språksvårighet får komma i kontakt med metoden.

3.3.1 Förskollärares ansvar

Sheridan och Williams (2018) skriver om förskollärares ansvar för att regelbundet se över ny forskning. Forskningen kan på så sätt utveckla förskolors undervisning. När förskollärare delar med sig av sina erfarenheter och kunskaper med andra förskollärare bildas ett kollektiv där kunskaperna kan spridas mellan varandra (2018). Utifrån vår studie går det att koppla vikten av att förskollärare delar med sig av sina erfarenheter och kunskaper om tecken som stöd till andra förskollärare. På så sätt bildas nya nätverk där

kunskaper och erfarenheter kan utbytas för att skapa en tecknande miljö som kan inkludera alla.

Andersson (2006) skriver att det finns barn som vill kommunicera med andra i sin omgivning och att de då använder sig utav sina språkliga färdigheter kompletterat med kroppsspråk, men att det då kan uppstå hinder i kommunikationen. Barnet har en stark vilja att kommunicera med andra i sin omgivning men det kan uppstå svårigheter i samspelet på grund av omgivningens begränsningar i kommunikationen (2006). Kopplat till ovanstående stycke om förskollärares ansvar är det viktigt att omgivningen får förståelser och kunskaper i att möta barnen i deras kommunikation där de är istället för att se hinder och begränsningar.

3.3.2 Förskollärares didaktiska kompetenser

Författarna Sheridan och Williams (2018) skriver att förskollärare behöver didaktiska kunskaper för att medvetet veta hur undervisningen ska läggas upp. Förskollärare ansvarar för att ha ett didaktisk kunnande och därmed skapa miljöer där alla barn kan läras och utvecklas i. Förskollärare behöver därmed kunna använda olika stöttningmetoder (2018). Andersson (2006) skriver om Erik, ett barn med stor vilja och envishet till att göra sig förstådd. De språkliga färdigheterna Erik har använder han tillsammans med kroppsspråket. Det visar sig dock vara svårt för Erik att göra sig förstådd då omgivningen i form av vuxna och andra barn varken förstår vad Erik menar och därmed kan de inte besvara tillbaka honom. Det uppstår då hinder i den språkliga kompetensen hos omgivning runt om Erik (2006). Kopplat till författarna Sheridan och Williams (2018) behöver förskollärare didaktiska kompetenser i att skapa miljöer där alla barn kan göra sig förstådda. Förskollärare behöver också kompetenser i hur de kan stötta alla barn så att det inte ska uppstå några hinder som i fallet med Erik som författaren Andersson (2006) skriver om.

4 Teoretiskt ramverk

I detta kapitel presenteras det didaktiska perspektivet i arbetet och dess betydelse för vår studie om tecken som stöd. Det didaktiska perspektivet, alltså det teoretiska perspektivet om undervisningen, handlar om de grundläggande didaktiska frågorna hur, vad och varför som utgör grunden för all sorts undervisning (Liberg, 2014). Detta perspektiv ska i vår studie ge fördjupade kunskaper om hur och varför metoden tecken som stöd används och vad metoden innebär och betyder för förskollärares syn på sitt pedagogiska arbete.

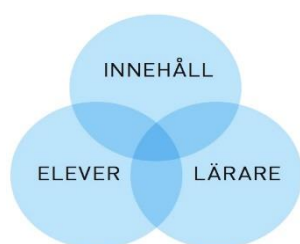
4.1 Det didaktiska perspektivet

Didaktik handlar, som redan nämnts ovan, framförallt om ett teoretiskt perspektiv på undervisning (Imsen, 1999; Selander, 2017). Didaktik handlar om den undervisning i verksamheter där pedagoger har ett syfte med det de vill förmedla och lära ut till barnen (Imsen, 1999). Selander (2017) skriver att didaktik handlar om hur kunskaper och kompetenser på lärande förvaltas så att dessa kunskaper kan användas för att det ska bildas meningsfulla undervisningssituationer (2017). För vår studie innebär det att utifrån de intervjuer vi gör med pedagoger undersöka vad de har för syfte när de använder metoden tecken som stöd, hur de talar om att de använder sig av metoden samt vad metoden innebär från deras perspektiv.

Jank och Meyer (1997) utvecklar vad-, hur- och varför-frågorna med andra frågor som, vem ska lära sig, när ska barnen lära sig och med vem ska barnen lära sig tillsammans med? Författarna (1997) beskriver dessa didaktiska frågor som ett uttryck för didaktikens metodiska dimension som handlar om hur man gör för att skapa undervisning (1997). Med detta menas i relation till vår studie att utifrån de intervjuade pedagogernas berättelser se om de beskriver vilka barn metoden tecken som stöd kan vara användningsbar för, i vilka situationer tecken som stöd används och om metoden används för alla barn.

Selander (2017) belyser att kommunikationen utgör en central del av didaktiken då det handlar om hur vi tillsammans tillägnas kunskaper och förståelser av olika fenomen i samspel med andra (2017). Den didaktiska triangeln handlar också om kommunikation och syftar till relationer mellan barn, pedagog och vad som ska läras ut (innehåll). Dessa tre faktorer utgör den didaktiska triangeln och handlar om hur relationerna mellan dessa fungerar (Hansén & Forsman, 2011). I samband med studien kopplat till den didaktiska triangeln kommer studien undersöka hur relationen mellan pedagog och barn kan förstås och hur pedagoger förmedlar det som ska läras ut samt hur barnen tar till sig det som förmedlas. Dessa tre aspekter kan visualiseras i form av den didaktiska triangeln som ser ut på följande sätt:

Tabell 1: Den didaktiska triangeln

(Onlinebilder, Word 2018).

4 Metodologiska utgångspunkter och metod

För att få svar på syfte och forskningsfrågor kommer en kvalitativ metod att användas. En kvalitativ metod används för att få en djupare förståelse i det som ska undersökas (Allwood & Erikson, 2017). I de intervjuer som kommer genomföras med pedagoger vill vi ha ett samtal där pedagogers egna kunskaper och erfarenheter tillåts att bli synliga. I en kvantitativ ansats hade istället det objektiva och mätbara lyfts fram och aktörernas tankar, kunskaper, erfarenheter samt värderingar hade inte fått ta det utrymme som vår studie avser. En kvalitativ metod valdes därför över den kvantitativa metoden.

4.1 Det fenomenologiska perspektivet

Vår studie inspireras av det fenomenologiska perspektivet. Detta handlar enligt Denscombe (2018) om en individs uppfattningar och beskrivningar av ett fenomen. Att inta ett fenomenologiskt perspektiv handlar om att här och nu fånga en individs kunskaper och erfarenheter (Allwood & Erikson, 2017). För att komma åt pedagogernas perspektiv, kunskaper och uppfattningar av fenomenet tecken som stöd används semistrukturerade intervjuer som utgångspunkt.

4.2 Semistrukturerade intervjuer som datainsamlingsmetod

I samband med intervjumetoden lyfter Löfgren (2014) begreppet lyssna flertalet gånger på grund av att lyssnandet leder till tillägnande av nya kunskaper utifrån andras erfarenheter. Han menar på att för att få människor att dela med sig av sina erfarenheter så behövs det att vi som lyssnar också visar att vi gör det (2014). Det innebär att vi som intervjuar intar ett förhållningssätt där vi ser till informantens behov och visar att vi är intresserade.

För att få utvecklande och ändamålsenliga svar har semistrukturerade intervjuer använts. Dalen (2015) skriver att semistrukturerade intervjuer är en form som används ofta på grund av att intervjuerna är inriktade på förbestämda frågor. Dock är informantens tankar och erfarenheter i fokus där vi studenter kan få en djupare inblick i ämnesområdet (2015). Semistrukturerade frågor innebär att det även ställs följdfrågor för att få fram mer utvecklande svar. Det betyder att vi använde en frågeguide (se bilaga 2) men att frågornas ordning och innehåll användes på ett mer flexibelt sätt för att inte avbryta pedagogernas berättelseprocess. Samtliga deltagande i studien intervjuades individuellt utav oss två studenter för att få pedagogernas enskilda uppfattningar av metoden tecken som stöd.

4.4 Urval

De fem pedagogerna som intervjuades kommer från två olika förskolor där tecken som stöd används dagligen. För att få syn på eventuella likheter och skillnader valdes därav specifikt två förskolor ut för att se hur de arbetar med metoden. På den ena förskolan, som i studien kallas för *förskola 1* intervjuades tre pedagoger, varav två förskollärare, där en utav de också är rektor, och en barnskötare. Pedagogerna på förskola 1 arbetar på en förskola där de flesta av barnen kommer från ett annat land och har olika modersmål. På den andra förskolan, som i studien kallas för *förskola 2* intervjuades två pedagoger, var av de båda är utbildade förskollärare. Pedagogerna på förskola 2 arbetar aktivt med tecken som stöd på alla sina avdelningar. I tabellen nedan redovisas förskolorna samt pedagogerna. Förskolorna benämns som förskola 1 och förskola 2 och pedagogerna som ingår i studien har fått fiktiva namn. Varför vi inte valde ett större urval och intervjuade från flera förskolor var på grund av att vi ville intervju pedagoger från samma verksamhet för att få en djupare förståelse i sättet de förhåller sig och arbetar med

metoden tecken som stöd. Vi ville också hitta förskolor där tecken som stöd utgör en stor del i den pedagogiska verksamheten.

Tabell 1: Pedagoger som ingår i studien

Fiktivt namn	Arbetslivserfarenhet	Förskola
Nora	2 år	Förskola 1
Britt	8 år	Förskola 1
Stephanie	6 år	Förskola 1
Carolina	13 år	Förskola 2
Emma	1 år	Förskola 2

4.5 Genomförande

För att hitta lämpliga förskolor utifrån våra urvalskriterier har vi undersökt om det finns förskolor som arbetar aktivt med metoden tecken som stöd. Utifrån förskolors hemsidor fick vi upp ögonen för en förskola där de poängterar att tecken som stöd används för alla i verksamheten. Den andra förskolan hittades genom en tidigare VFU placering där vi visste att tecken som stöd användes aktivt. För att komma i kontakt med förskolorna och för att kunna samla in data fick vi först ta kontakt med rektorn angående vårt arbete. Vi skickade ut vårt missivbrev (se bilaga 1) där studien förklarades och vad syftet med arbetet var. Rektorn har därefter kontaktat pedagogerna i den berörda förskolan och sedan fick vi klartecken att det fanns ett intresse att delta i intervjuer. Vi har sedan kontaktat de berörda pedagogerna och har skickat ut missivbrevet även till dem och därefter har de fått ge sitt godkännande om de fortfarande vill medverka.

Intervjuerna sker enskilt tillsammans med oss två intervjuande studenter och spelas in för att sedan transkriberas och analyseras. Även här blir respondenterna informerade om att deras namn ändras och att de förblir anonyma i vår studie.

4.6 Bearbetning av data

Denscombe (2018) skriver att när kvalitativ data ska analyseras behöver forskare vara insatta i materialet för att sedan kunna gå vidare och kunna bearbeta det empiriska materialet (2018). De inspelade intervjuerna som tog mellan 15-20 min per intervju lyssnades på ett flertal gånger. Intervjuunderlaget skickades ut tidigare till samtliga deltagande i studien. Vi valde att göra på detta sätt på grund utav att de deltagande skulle känna sig bekväma vid intervjuerna. Det kan ha resulterat till att intervjuerna blev kortare men samtidigt fick vi djupa och ingående svar. Inspelningarna transkriberades vilket menas att intervjuerna skrevs ned ordagrant. Vi återgick flertal gånger till transkriberingarna för att sedan kunna genomföra vår analys och slutligen kunna skriva fram ett resultat. Vi har vid upprepade gånger läst igenom transkriberingarna för att bli mer insatta i pedagogernas svar och uppfattningar. Vi har sedan jämfört förskolorna mot varandra för att hitta likheter och skillnader. Resultatet som framkommit har sedan tolkats i relation till vårt teoretiska perspektiv och tidigare forskning.

4.7 Etiska aspekter

Studien tar hänsyn till Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (Vetenskapsrådet, 2002). De etiska forskningsprinciperna är samtycke-, nyttjande-, konfidentialitets- och informationskraven (Björkdahl Ordell & Dimenäs, 2007). Detta innebär att de intervjuade

personerna samt rektor och resterande verksamma på verksamheten har fått information om studiens syfte i form av missivbrevet (se bilaga 1). I missivbrevet framkommer det vilka vi är som genomför studien, vad studien handlar om och hur vi ville gå tillväga för att få svar på syfte och forskningsfrågor. Deltagarna i intervjun fick dessutom ge sitt samtycke till en medverkan i studien. Vid varje intervju fick deltagarna se missivbrevet i skriftlig form och informerades ännu en gång om studien syfte samt om vilka rättigheter de har och vilka skyldigheter vi som intervjuar har att följa enligt de forskningsetiska principerna (Vetenskapsrådet, 2002). En annan princip som följdes är att studien endast kommer användas i uppsatsens syfte och inte till något annat, vilket vi realiserar i vår studie genom att ändra pedagogers- och förskolornas namn. Personerna och förskolan som deltagit fick därmed vara anonyma, vilket betyder att namn och andra uppgifter kommer att vara fingerade.

5 Resultat

I detta kapitel har pedagogernas svar från intervjuerna sammanställts i olika kategorier utefter studiens syfte och frågeställningar. Resultaten underbyggs med originalcitats ur det empiriska materialet. Resultatet visade varför metoden tecken som stöd används i verksamheterna samt vad metoden tecken som stöd innebar för pedagogerna. Resultatet visade också hur en inkluderande användning av metoden beskrevs och upplevdes samt vad pedagogerna såg för möjligheter och utmaningar med metoden.

5.1 Innebörd av metoden tecken som stöd

För pedagogerna från både förskola 1 och förskola 2, innebar metoden främst ett verktyg för att kommunicera. Pedagogerna på förskola 1 beskrev att barnen på deras verksamhet har ett annat modersmål än svenska vilket gör att tecken som stöd hjälper till vid kommunikationen. Tecken som stöd hjälper till på så sätt att så snabbt som möjligt få till en fungerande kommunikation där de förstår varandra och för att kunna komma igång med kommunikationen. Förskolläraren Stephanie förklarade sin syn på tecken som stöd på följande sätt:

För mig är det ju ett sätt att kommunicera men även att stärka språket. Vissa barn behöver det för att det är det enda sättet de kan kommunicera på när de kanske inte har allt som behövs för att kommunicera. Och för våra barn som har svenska som andraspråk så märker vi att dom lättare tar till sig ett tecken än att kanske uttala ord. Så för oss betyder det väldigt mycket att ha det här som dagligt inslag i verksamheten för att få till en kommunikation så fort som möjligt. Och då minskar vi samtidigt konflikterna och missförståenden barnen emellan.

Samtliga pedagoger från förskola 1 och 2 nämnde att de ser tecken som stöd som ett verktyg vid barns kommunikation. Pedagogerna från förskola 2 nämnde även att tecken sågs som ett hjälpmedel vid barns samspel. Carolina berättade att barnen samspekar på ett annat sätt när man har tecken då alla barn kan vara med och kommunicera. Pedagogerna från förskola 2 pratade om att tecken som stöd inte hindrar barns språkutveckling, utan att tecken som stöd endast stärker. Emma beskrev att en del barn pratar med henne och en del barn tecknar med henne. För henne handlar det inte om hur barnen kommunicerar utan mer om att kommunicera på det sätt så att man förstår varandra.

Pedagogen Nora från förskola 1 beskrev att metoden tecken som stöd innebar för henne att barn som har svårt att uttrycka sig med ord istället kan använda tecken och teckna. Hon beskrev att barn är duktiga på att uttrycka sig med hjälp av kroppen mer än att säga det med ord. Även pedagogerna från förskola 2 nämnde att empati kan vara svårt för barn att uttrycka med ord och då använde barnen tecken för att uttrycka sig. Nora beskrev sitt synsätt i följande citat:

Alltså för mig betyder det att det är en metod där det hjälper barnen att om ett barn är blygt till exempel och inte kan uttrycka sig eller uttrycka sina känslor så kan det här barnet teckna. För barn är duktiga på att förmedla kroppsligt mer än att de säger det med ord.

Alla pedagogerna från både förskola 1 och förskola 2 förklarade att tecken som stöd innebar för dem en metod som är till för alla och inte bara enskilt för det eller de barn med särskilda behov. Metoden tecken som stöd ska inte brukas eller vara utpekande för de barn som behöver det utan tecken som stöd ska användas för och åt alla. En av pedagogerna Britt från förskola 1 beskrev det såhär:

Och det är ju bra för alla, det behöver inte vara att man har några speciella behov, annars kanske det kan tolkas som det också, men vi använder ju det för alla och det ger för allihop, både för barn och personal.

Men innan metoden sågs som inkluderande för alla barn nämnde både förskola 1 och förskola 2 att de började använda metoden tecken som stöd när de fick in barn som var i behov utav det. Då fick pedagogerna gå kurser och utbildning om tecken som stöd. Sedan såg de betydelsen i att använda metoden för alla barn. Förskola 1 är en förskola där nästan alla barn har ett annat modersmål och därför används tecken som stöd. Förskola 2 nämnde att tecken som stöd användes mer med de mindre barnen för att få till en fungerande kommunikation. Metoden användes på alla avdelningarna men det arbetades mer med tecken som stöd på den minsta avdelningen. Stephanie från förskola 1 poängterade liknande som förskola 2 att tecken som stöd användes på alla avdelningarna i verksamheten men olika flitigt beroende på barnens ålder. Med ettåringarna användes enkla tecken som färger under samlingar samt rutinord. Rutinord återkom flitigt under intervjun med Emma från förskola 2 som nämnde att med de mindre barnen användes rutinord hela tiden för att barnen ska få in orden som ett dagligt inslag. Stephanie från förskola 1 uttryckte att tecken som stöd användes mer intensivt när barnen är yngre och att det fasar ut mer när barnen blir äldre. Hos de äldre barnen såg hon att det inte fanns ett lika stort behov av användningen av tecken. Språket har utvecklats och därmed kan barnen lämna det bakom sig när de har utvecklat talet om inte ett särskilt behov finns. Sett till förskola 2 användes tecken som stöd mer på den minsta avdelningen och lite mindre på de äldre avdelningarna. Tecken som stöd användes men inte lika effektivt. Emma från förskola 2 uttryckte sig såhär om användningen med de minsta barnen ” Tänk 1-2 åringar som tecknar, det är så häftigt, det är så mäktigt. De tecknar ju verkligen. När man inte förstår dom så tecknar dom. Jag är så imponerad ”.

Pedagogerna Stephanie och Nora från förskola 1 och pedagogerna Carolina och Emma från förskola 2 beskrev att förhållningssättet gentemot tecken som stöd handlade om att det är de vuxna det hänger på att metoden används. Både vuxna och barn ska komma ihåg, påminnas och använda tecken, annars blir det inte en daglig rutin i verksamheten. Det innebar enligt pedagogen Stephanie från förskola 1 att metoden tecken som stöd också måste användas sinsemellan personalen när de befinner sig ute på avdelningarna. Stephanies beskrivning förstärks genom följande citat:

Vi måste bli bättre på att teckna med varandra när barnen ser oss samtala. Just när man är på avdelningen, annars blir det lite konstigt att barnen kanske lär sig att det bara sker mellan vuxen och barn och inte vuxen och vuxen.

Sammanfattningsvis innebar metoden tecken som stöd för pedagogerna ett sätt för alla barn att kunna kommunicera. Det innebar också att det hjälper alla att kunna förstå varandra och att göra sig förstådd. Det innebar också att alla, både vuxna och barn ska teckna för att hålla det levande och färskt i minnet.

5.2 Inkluderande användning av metoden tecken som stöd

Alla pedagogerna i intervjun fick frågan om hur och varför de skapar en tecknande miljö som inkluderar alla. Alla pedagoger nämnde att det satt bilder på tecken runt om på hela verksamheten. På så sätt påminns alla, både barn och vuxna om tecken. I det stora hela är omgivningen en viktig del för att skapa en inkluderande verksamhet. Omgivningen i detta fall handlar om miljön och människorna i den. Ett citat som förstärker omgivningens påverkan kommer från pedagogen Stephanie från förskola 1:

Vi själva måste vara förebilder, sen att vi sätter upp bilder på tecken på avdelningen så att barnen påminns om det. Då kan man ibland se att barnen stannar upp och ser och härmar det som är på bilderna. Men det viktigaste är att vi är förebilder och introducerar det till barnen så det blir en naturlig del av våran kommunikation. Barnen kanske tittar först och observerar precis som en vanlig språkutveckling tänker jag.

Att omgivningen är en viktig del beskrev alla pedagogerna i och med att de nämnde att tecken i form av bilder är uppsatta lite här och var på avdelningarna. Till exempel satt bilder med tecken uppsatta som visar olika saker så som, mat, känslor eller olika färger. På förskola 2 nämnde de att bilderna satt uppsatta i barnens höjd så att barnen ska kunna se och peka. Pedagogerna från både förskola 1 och förskola 2 såg sångstunderna med barnen som ett inkluderande inslag när de tecknade till sångerna. Två av pedagogerna från förskola 1 såg samlingarna med barnen som inkluderande. Vid samlingen har de märkt att barnen gärna härmar pedagogen som tecknade. Även pedagogen Emma från förskola 2 nämnde att barnen lär sig tecken snabbt och att barnen kom igång med sitt tecknande snabbt när barnen såg att pedagogerna tecknade. Pedagogernas förhållningssätt till tecken och att pedagogerna tecknar såg Emma som en viktig del för att få alla att teckna. Ett citat för att stärka samlingens betydelse för inkludering kommer från Stephanie:

Det blir som en lek för dem, precis som med rörelsesånger så tycker ju alla barn om att sjunga och röra på sig. Då blir det lite av en lek utav det hela också. Det blir ett bra inslag där med när alla samlas och tecknar något litet.

Pedagogerna Britt och Nora från förskola 1 beskrev att användningen av tecken som stöd leder till en gemenskap och ett utbyte sinsemellan barnen. Även pedagogerna från förskola 2 nämnde betydelsen av barns samspel som en viktig del där barn tar del och lär av varandra. För att skapa gemenskap och få alla barn att lära sig tecken arbetade båda förskolorna med veckans tecken. Dessa tecken introducerades och användes flitigt under veckan för att på så sätt lära och utöka sin repertoar. Tecken som stöd användes för alla barn på båda förskolorna och på så sätt ansåg pedagogerna att alla barn blir inkluderade. Emma från förskola 2 nämnde också att alla verksamma i deras verksamhet oavsett vilken roll de har tecknade de tillsammans med barnen, till och med kocken. Pedagogen Britt från förskola 1 beskrev betydelsen av barns gemenskap genom följande citat:

Ja det ger ju förhoppningsvis att de kommer in i det tidigare och det ger en annan gemenskap att kunna prata och kommunicera. Hoppas att det ger barnen något sinsemellan att de kan lära av varandra.

För att sammanfatta resultatet av hur pedagogerna gör för att skapa en inkluderande verksamhet använde de sig av bilder med tecken som satt upp runt omkring på hela verksamheten på alla avdelningarna. De använde samlingen som ett redskap för att fånga alla barnen och då tecknade alla tillsammans. En inkluderande verksamhet skapades när personalen använder tecken som stöd för alla barn och inte bara för de barn som är i behov utav tecken. Stephanies ord får avsluta detta avsnitt ” Målet är att få till en liten kommunikation med alla barn även om de inte vill så kan de ändå peka eller teckna något ”.

5.3 Utmaningar och möjligheter med metoden tecken som stöd

Det här delkapitlet berör pedagogernas synsätt på metoden tecken som stöd om möjligheter och utmaningar. Det framkom både fördelar och nackdelar med metoden.

Fördelarna var många och metoden sågs av alla pedagoger som ett verktyg för att stödja barns kommunikation. I tidigare forskningskapitel framkom det inga nackdelar med metoden tecken som stöd. Utifrån vårt resultat visade det däremot nackdelar med metoden där till exempel vårdnadshavarna hade gjort motstånd och ifrågasatt varför metoden tecken som stöd användes. Nackdelarna syftade inte åt användningen av tecken som stöd generellt utan mer åt pedagogernas kunskaper och utbildning kring metoden.

5.3.1 Möjligheter

Intervjusvaren visade att pedagogerna från både förskola 1 och förskola 2 såg mer möjligheter än utmaningar med användningen av metoden tecken som stöd. Tecken som stöd och bilder sågs som ett hjälpmedel för att få barnen att komma igång med kommunikationen. Genom att barn får ta del av olika språk som till exempel svenska, sitt modersmål och tecken kan det leda till en bättre självkänsla som i sin tur leder till en trygghet. De barn som inte har utvecklat sitt språk har tecken som ett extra hjälpmedel för att snabbare kunna kommunicera med sin omgivning. Barn kan ha svårt att till en början uttala ord och då kan det vara lättare att ta till sig och använda olika tecken. Att använda tecken till talet förstärker även språket och vissa barn behöver det på grund av att de kanske inte har allt som behövs. Emma från förskola 2 nämnde möjligheterna med tecken som stöd för de barn som är i behov utav det men också möjligheterna med att använda det för och med alla barn. De stora barnen kan då enklare kommunicera med de små barnen och tvärtom. Emma uttryckte sig såhär:

Framförallt nu de minsta barnen, sen de som är sena i utvecklingen, barn i behov av särskilt stöd. Det är ett hjälpmedel för de att kunna kommunicera. Man ser verkligen glädjen i när de kan uttrycka sig. Sen är det självklart viktigt för alla. De stora barnen kan kommunicera med de små. Det tycker jag är häftigt.

Varför tecken som stöd användes som metod i förskolans pedagogiska verksamhet är alla pedagoger eniga om då alla pedagoger nämnde att tecken som stöd är ett verktyg för barns kommunikation. Pedagogerna från förskola 1 poängterade att för deras verksamhet är metoden tecken som stöd extra viktigt på grund av att de flesta barnen har annat modersmål. Möjligheterna och fördelarna med att använda tecken som stöd där är ett verktyg för att hjälpa barnen kommunicera. Alla barn ska kunna göra sig förstådda, och vill barnen inte använda talet så kan de då peka på bilder med tecken eller teckna. Alla pedagoger i samtliga intervjuer nämnde att barn använder sin kropp för att uttrycka sig och att använda metoden tecken som stöd såg pedagogerna från förskola 1 och 2 som en metod för att hjälpa barnen att uttrycka sig. Följande citat från Britt styrker betydelsen av tecken som stöd: “ När man inte riktigt når fram bara via språket så känns det bättre att ha tecken som stöd som hjälpmedel ”.

Intervjuerna visade även att tecken inte bara är ett hjälpmedel för kommunikationen. Genom att alla barn får ta del av rörelse och tecken blir det en annan gemenskap i gruppen. Konflikter och missförstånd påstod Stephanie från förskola 1 har minskats på grund utav att barnen kan göra sig förstådda och uttrycka sina känslor på ett annat sätt med hjälp utav tecken och bilder. Även Nora från förskola 1 nämnde att tecken som stöd kan hjälpa barn som är tillbakadragna och blyga. Hon sa att vid bråk kan det vara extra viktigt att som pedagog tydligt visa med tecken och rörelser till “Stopp” för att på ett tydligt sätt visa att det inte är okej. Pedagogerna från förskola 2 nämnde flertal gånger att barn som har svårt att uttrycka sina känslor med ord behövde därför ett verktyg för att sätta ord på vad de kände. Barnen använde då tecken för att uttrycka sig. Kopplat till förskola 1 där pedagogerna sa att missförstånd minskas kan då metoden tecken som stöd vara ett verktyg för barn att uttrycka sig på, när de inte får fram det de vill med ord. Istället för att tala kan

de här visa med kroppen vad de känner och vill. Emma från förskola 2 stärker ovannämnda med följande citat:

Empati, de kan uttrycka sina känslor. Många barn berättar när de är glada, när de är ledsna, när de är arga. Då tecknar de istället för att prata. Oftast har barn svårt att uttrycka sina känslor.

Sammanfattningsvis såg pedagogerna möjligheter med att använda sig av metoden tecken som stöd. De såg möjligheter i barns kommunikation, möjligheter i att använda metoden för alla och möjligheter för barn att uttrycka sig med hjälp av kroppen när de inte får fram med ord det de vill säga.

5.3.2 Utmaningar

Utifrån intervjuvaren framkom inga utmaningar gällande den konkreta användningen av metoden tecken som stöd. De utmaningar som framkom i intervjuvaren är riktade mot vårdnadshavare och arbetslag. Det är inte lätt att börja arbeta med tecken som stöd då det är mycket att komma ihåg. Pedagogerna från förskola 2 sa såhär “ det tar tid, man är lite osäker ”. Även de andra pedagogerna från förskola 1 och 2 instämde att det är en utmaning att använda tecken som stöd kontinuerligt. Samtliga pedagoger från båda förskolorna nämnde att det krävs engagemang från var och en i arbetslaget för att få en rutin så att tecknen inte glöms bort. För att få metoden tecken som stöd att lyckas i verksamheten så krävs det att alla tecknar, barn som vuxna för att metoden ska ses som en daglig rutin. Stephanie från förskola 1 uttryckte sig följande “ Man behöver jobba med det hela tiden för att hålla det levande som med språk . Man måste öva på det hela tiden annars glömmer man av det ”. Pedagogerna från förskola 2 nämnde att det är en ständig utmaning och att det tar tid att få en rutin på metoden. Men pedagogerna ansåg att det är en rolig utmaning då hon blir imponerad av hur mycket barnen lär sig.

Samtliga pedagoger poängterade att för att få rutin krävs det att alla tecknar. Pedagogerna nämnde därför att det är en utmaning att få alla i arbetslaget att arbeta med metoden då alla inte tecknade. Britt från förskola 1 stärkte detta genom följande citat “ Personalen behöver vara samspelade och verkligen gå in för samma och sträva efter samma. Det gäller också att alla får utbildning ”. Utifrån intervjuerna framkom det att pedagogers förhållningssätt och uppfattningar om tecken som stöd är av stor betydelse för att tecken som stöd ska användas. Pedagogerna från båda förskolorna nämnde att många pedagoger tar metoden på allvar och tycker att det är kul och ett bra verktyg att använda. Det framkom även att några pedagoger inte tecknade vilket då sågs som en utmaning. Utbildning i tecken som stöd har alla pedagoger fått och gått på. Det har varit endagskurser, föreläsningar, träff med specialpedagog och habiliteringskurser. Den största utmaningen som intervjuerna visade är att personalen behövde den teoretiska bakgrunden till varför metoden tecken som stöd bör användas och då är utbildning en viktig del. Samtliga pedagoger förutom pedagogerna från förskola 2 ansåg att personalen bör arbeta mer med tecken. Carolina ansåg att hennes arbetslag inte behöver arbeta mer med metoden då hon tyckte att de kommit igång bra med användningen. Hon ansåg att det handlar om att befästa kunskaperna och fortsätta därifrån. Samtliga pedagoger ansåg att det tar tid att få metoden som en daglig rutin i verksamheten då alla inte tecknade. Därför ansåg samtliga pedagoger att utbildning är viktigt för att alla pedagoger ska kunna komma in i användningen på ett naturligt sätt. Stephanie från förskola 1 stärker detta avsnitt genom följande citat:

Vi fick inte ihop det så snabbt att det blev en naturlig del av kommunikationen med barnen, men det tar ju tid det är ju som att lära sig ett helt nytt språk egentligen så det gick lite trögt. Men mot slutet under min sista termin så kom det mer naturligt.

En annan utmaning som tagits upp från förskola 1 är att vårdnadshavare har gjort ett motstånd kring användandet av tecken som stöd. Det framkom i intervjuerna att några vårdnadshavare har gått emot användandet av tecken då de har en annan bild utav det. Vårdnadshavarna har ställt sig frågande till varför deras barn behöver teckna då deras barn är "normala". För att upplysa barnens vårdnadshavare om metoden tecken som stöd har Stephanie genom följande citat förklarat betydelsen:

Vi har fått lägga mycket tid och energi på föräldramöten, utvecklingssamtal, månadsbrev, just för att berätta att det är någonting som gynnar ditt barn och inte är något som hämmar barns språkutveckling.

Vårdnadshavares synsätt visade att de endast ser att barn som har särskilda behov behövs använda tecken. De menade på att deras barn inte kommer börja prata om barnet fick ta del av tecknandet. Stephanie förklarade att hon har fått samma motstånd inom sin familj till varför hon tecknade och insåg att vårdnadshavare också behöver introduceras till metoden. Vårdnadshavare behöver också förstå betydelsen av tecken och att det är någonting som gynnar deras barn. Pedagogerna från förskola 2 säger motsatsen till förskola 1. Barnens vårdnadshavare har varit mycket positiva till användningen av tecken. Emma beskrev att de lägger ut tecken så att vårdnadshavare också får ta del av tecken. Carolina sa såhär " Föräldrarna tar det jättebra och det är så roligt. Igår hade vi en farmor som frågade ska man göra si eller så när man ska teckna skog ". Förskolorna skiljde sig då åt när det kommer till motstånd från barnens vårdnadshavare.

Efter sammanställda intervjuer kan utmaningarna med tecken som stöd sammanfattas med att pedagogerna ansåg att det behövdes en teoretisk bakgrund till varför tecken bör användas i verksamheten. För att det ska lyckas i verksamheten krävs det att samtliga i arbetslaget behöver introduceras till metoden samt att de får förståelsen för tecken som stöd. Vidare behöver arbetslagen föra vidare detta till vårdnadshavare och på så sätt få alla inkluderande i arbetet med tecken som stöd samt belysa metodens betydelse för barns utveckling av till exempel språk och kommunikation.

6 Analys

I detta kapitel analyserar vi studiens resultat utifrån det teoretiska ramverket, det didaktiska perspektivet. Detta innebär dels hur pedagoger använde sig av metoden och varför de använde den, pedagogernas uppfattningar om vad tecken som stöd är samt vilka möjligheter och utmaningar pedagoger ansåg fanns med metoden. Utöver det didaktiska perspektivet som utgångspunkt i detta kapitel analyserades resultaten även i relation till den tidigare forskningen som presenterades i tidigare kapitel.

6.1 Pedagogers uppfattningar om innebörden av metoden tecken som stöd

Resultatet visade att alla pedagogerna beskrev metoden tecken som stöd som ett verktyg för kommunikation. Det visade sig vara extra viktigt på förskola 1 där de flesta, nästan alla barnen har ett annat modersmål och svenskan som andraspråk. För dem var det därför extra viktigt att använda metoden tecken som stöd för att skapa en kommunikation så snabbt som möjligt. Didaktikens varförfråga kopplat till förskola 1 handlade då om att varför tecken som stöd används är på grund av att barnen har olika modersmål. Kopplat till vad Björk-Willén (2018) skriver, att språkinlärning kräver mycket arbete och att omgivningen som till exempel förskolemiljön och pedagogerna behövde erbjuda barnen möjligheter till utveckling av ett språk (2018), innebär det att tecken som stöd kan ses som en metod för att stötta och hjälpa barnen vid deras språk- och kommunikationsutveckling. Pedagogerna i vår studie beskrev tecken som stöd som ett verktyg för kommunikation. Med det sagt menade pedagogerna att metoden tecken som stöd är till för alla barn och inte endast för de barn som är i direkt behov utav det. Måhlberg och Sjöblom (2009) styrker betydelsen av att det är bra för alla barn “ när det gäller barn med beteendevikelser så brukar vi säga att det som är bra för alla barn är extra bra för dessa barn ” (Måhlberg & Sjöblom, 2009:127). Alla barn behöver tydlighet och bemötande pedagoger för att utvecklas på bästa sätt. Men, sett till förskola 1 där pedagogerna beskrev upprepade gånger att barnen på deras förskola har ett annat modersmål, behövdes ett verktyg för att snabbt kunna komma igång med en kommunikation. I samband med detta så skrev Hanline, Nunes och Worthy (2007) om olika metoder att använda när det talade språket inte är i centrum och att tecken som stöd då är ett alternativ för att kommunicera (2007).

Resultatet visade också betydelsen av att skapa en tecknande miljö som inkluderade alla. Det användes bilder med tecken uppsatta lite varstans på verksamheterna och de tecknade åt alla barn lite hela tiden vid olika situationer för att hålla det levande och färskt i minnet. Det belystes flertal gånger av pedagogerna att tecken som stöd är bra för alla barn. Cologon och Mevawalla (2017) skrev exempelvis om att skapa en praktik som inkluderade alla för att det inte ska bli en exklusion eller missförstånd på grund av att alla barn inte använde tecken som stöd. Enligt författarna är det viktigt att alla barn ska känna sig inkluderande och därför är det betydelsefullt att pedagoger skapar en tecknande miljö där alla barn kan kommunicera och göra sig förstådda (2017).

Sammanfattningsvis belyses pedagogernas uppfattningar om vad metoden tecken som stöd innebär. Pedagogerna i denna studie använde en stöttningsstrategi vid barns språk- och kommunikationsutveckling som stimulerar och är bra för alla barn. Författarna Sheridan och Williams (2018) skrev att en förskollärares kompetenser är viktiga vid att skapa en tecknande miljö för alla samt också hur pedagoger kan stötta alla barn i deras kommunikation (2018). I relation till det didaktiska perspektivet ses metoden tecken som stöd som ett kommunikationsverktyg i samband med barns undervisning med ett syfte.

Syftet i pedagogers undervisning är att barnen ska ges ett komplement till det talade språket för att kunna kommunicera och göra sig förstådda. De didaktiska grundfrågorna benämns tydligt av pedagogerna då de förklarade vad metoden tecken som stöd är och innebar, hur de använder sig av metoden och varför (Imsen, 1999; Liberg, 2014). Vad tecken som stöd är beskrev pedagoger som ett kommunikationsverktyg, hur de använder tecken som stöd kan exempelvis handla om bilder med tecken som sitter uppe på avdelningen. Varför metoden är viktig handlade om att erbjuda barn ett komplement till det talade språket samt att metoden är bra för alla barn.

6.2 Hur använder pedagoger metoden tecken som stöd i den pedagogiska verksamheten?

Utifrån resultaten beskrevs det att metoden tecken som stöd är ett hjälpmedel för alla barn och vuxna i verksamheten. Tisell (2009) tog upp att genom att visa hur ordet ser ut genom tecken förstärks ordet med hjälp av rörelser med handen. Att använda tecken som ett komplement till talet är därmed ett extra stöd för barns språkutveckling (2009). Metoden används inte med ett enstaka barn utan det finns en strävan att det ska skapa en miljö som inkluderar alla. Tecken som stöd kan vara en hjälp för alla barn i deras språkutveckling oavsett svårighet. Hur barn bemöter och använder sig av språket är väsentligt för den kommunikativa utvecklingen. Andersson (2006) skrev att barn behöver erbjudas tillfällen för meningsfulla lärandemiljöer. Det behövs lämpliga miljöer som anpassas för att barnen lättare ska kunna hantera och förstå sin omgivning (2006). Utifrån resultatet framkom det att en tecknande miljö leder till en gemenskap där barnen kan lära tillsammans. Även Selander (2017) betonade vikten av hur vi tillsammans med andra tillägnas kunskaper och förståelse.

För att metoden tecken som stöd ska bli inkluderande och användas av alla har det framförts strategier på hur det kan användas i verksamheten. Tidigare forskning visade att det behövs strategier för alla barn i verksamheten. Thelen och Tammy (2011) skrev att barn kan behöva veta hur deras dag ser ut och att ett bildschema kan vara till hjälp. Med visuella bilder tillsammans med ord kan barnen på ett tydligt sätt se hur dagen ser ut (2011).

Enligt våra resultat är det av stor vikt att göra tecken synligt i verksamheten för alla. Våra resultat visade på att det finns en tydlig koppling till tidigare forskning där metoden tecken som stöd kan ses som en strategi för barns utveckling. Tecken sattes därför upp runt om i verksamheten vid till exempel pysselhörnan för att belysa de ord som användes i de situationerna. I hallen vid på- och avklädning sitter även tecken uppe för det dagliga användandet av rutinord. Resultatet visade även att en start in i metoden tecken som stöd är att använda tecken i matsituationer som ett extra stöd. Användandet av tecken som stöd användes olika flitigt på avdelningarna beroende på barnens ålder. De betonade att metoden användes mer intensivt när barnen är yngre och att det blir mindre tecknande ju äldre barnen blir. För ettåringar användes enkla tecken som färger men även mycket rörelsesånger. Resultatet visade även att tecken som stöd användes under hela dagen och inte bara vid specifika tillfällen, detta för att det ska bli en naturlig del i vardagen. Tecken användes även extra som stöd vid bråk för att tydligt visa och poängtera om något inte är okej.

Som Fredriksen (2015) skrev så besitter barn kunskaper och kompetenser i sin kropp och på så sätt kan de lära sig innan talet utvecklas. Genom musik och rörelser får barn använda sina sinnen för att ge uttryck för sina upplevelser (2015). Som tidigare forskning visade

kopplat till resultatet synliggjordes rörelsens betydelse. Utifrån intervjuerna förtydligades det på ett naturligt sätt att koppla in rörelse till olika låtar. Förskollärarna nämnde att barnen gillar att använda kroppen och på så sätt blir tecken som stöd en självklar och rimlig del i sångsamlingar.

Ovanstående analys i samband till det didaktiska perspektivet går att se utifrån den didaktiska triangeln. Aspekten som lyfts i det här delkapitlet belyste hur pedagoger använde sig av metoden tecken som stöd och i relation till den didaktiska triangeln som handlar om kommunikationen mellan barn, pedagoger och innehållet/ämnet (Hansén & Forsman, 2011). I samband med den didaktiska triangeln använde pedagoger tecken som stöd för att förmedla det de vill lära ut. Ett exempel för att tydliggöra den didaktiska triangeln kopplat till detta delkapitel handlar om att pedagoger använde bilder med tecken för att visa barnen hur exempelvis en på-och-avklädningssituation kan se ut. Hur pedagoger använder sig av metoden tecken som stöd görs på olika sätt med alla barn i verksamheten. Vår forskningsfråga som handlar om hur pedagoger använder sig av metoden tecken som stöd framgår då pedagoger berättade hur de gjorde. Metoden användes för och med alla barn i olika situationer, till exempel vid maten eller vid sångsamlingar. Enligt pedagogerna är det viktigt att göra tecken synligt för alla barn i förskolan för att skapa en gemenskap där barnen kan lära tillsammans.

6.3 Vilka möjligheter och utmaningar anser pedagogerna finns med metoden tecken som stöd?

Resultatet visade både på möjligheter och utmaningar som pedagogerna upplevde fanns med metoden tecken som stöd. Sett till metodens fördelar handlade det om att tecken som stöd är ett hjälpmedel i kommunikationen. Utifrån förskola 1 där majoriteten av barnen har annat modersmål såg de tecken som stöd som ett extra verktyg i att kunna kommunicera. De såg att användningen av tecken som stöd är ett bra verktyg till att arbeta med språket och att förstärka det. Tecken som stöd förhindrade även missförstånd i kommunikationen. Kopplat till Fredriken (2015) skrev författaren om att barn som inte har ett språk eller som är påväg att utveckla sina språkkunskaper använde sin kropp för att ge uttryck (2015). Resultatet från förskola 2 poängterade att möjligheterna med tecken som stöd genererar till att barnen känner empati och kan uttrycka sina känslor på flera sätt. Många barn berättade när de är glada, ledsna eller arga. Istället för att prata så tecknade de då barn oftast ha svårt att uttrycka känslor verbalt. Fredriksen (2015) menade här att barn uttrycker sig med kroppen vilket tydligt synliggörs genom tecken.

Tecken som stöd kan ses som en fördel för alla barn då metoden är ett extra verktyg i att förstärka språket och ett annat sätt för att kommunicera. En annan fördel handlade om att när alla inkluderades i arbetet med tecken som stöd ledde det till en gemenskap. Pedagogerna beskrev att när tecken användes för alla och åt alla lämnades ingen utanför och alla barn kände att de hör samman. För en inkluderande verksamhet beskrev Emma att det viktigaste är förhållningssättet till tecken, att man tecknar. Hon berättade att alla i deras verksamhet oavsett vilken roll de har så använde de tecken, till och med kocken. Barnen behöver förebilder att ta efter och härma, därmed är omgivningen en viktig del för metoden tecken som stöd.

Pedagogerna berättade i sina svar att de använde tecken som stöd på olika sätt för att visa en variation i hur man kan använda metoden. Till exempel genom bilder med tecken eller att de visade barnen tydligt när en situation inte ska gå till på det sättet, att de tydligt visade tecknet "Stopp". Genom variationer i tecknandet kan alla barn hitta sitt sätt att kommunicera samtidigt som alla förstår varandra. Krafft Helgesson (2014) skrev om

omgivningen som en stor avgörande faktor vid att ta fram en tecknande miljö som inkluderar alla barn. Därför menade författaren att personalen behöver mer utbildning i hur en sådan inkluderande verksamhet kan formas (2014). Fortsätter vi på det spåret med utbildning är det en aspekt som pedagogerna såg som ett hinder.

I tidigare forskning framkom det inga utmaningar med tecken som stöd men i samtliga intervjuer så nämns det att utbildning är en viktig del för att alla i verksamheten ska komma in i det på ett naturligt sätt. Metoden tecken som stöd tar tid att få in som en naturlig del vilket kan ses som en utmaning. Personalen behöver en teoretisk bakgrund till varför tecken bör användas i verksamheten. De menade att alla i verksamheten behöver förståelsen för vilken nytta tecken behövdes och att de tillsammans behövde pushning och stöttning för att börja arbeta med det regelbundet. Ett ytterligare hinder som har nämnts under intervjuerna är att det tar tid att få tecken som stöd som en vardaglig del i verksamheten. Det kan vara svårt att komma ihåg och hålla det färskt i minnet. Samtliga pedagoger betonade att det är en metod som behöver användas kontinuerligt för att det ska lyckas. Med följande citat utav Emma nämnde hon utmaningen med tecken: “ utmaning hela tiden, men det är en så rolig utmaning. Just för att se hur imponerad man blir av barnen och hur mycket dom kan. Så det är bara kul att fortsätta med det ”

Intervjuerna som gjordes har skett på två förskolor och det som tydligt skiljt åt är svaren om tecken som stöd i koppling till vårdnadshavarna. På förskola 1 har vårdnadshavarna setts som ett motstånd där de ifrågasatte den tecknande miljön. Här fick pedagogerna genom föräldramöten och utvecklingssamtal belysa betydelsen för tecken och att det inte är någonting som hämmar deras barn utan att det istället är för deras utveckling. På förskola 2 har tecken som stöd setts på ett helt annat sätt då det till en början var ett par vårdnadshavare som poängterade vikten av användningen. Med vårdnadshavarnas samverkan och engagerade pedagoger har metoden tecken som stöd setts som en självklar del i deras verksamhet och bara setts som en möjlighet.

Det didaktiska perspektivet handlar om de didaktiska grundfrågorna; vad, hur och varför? (Imsen, 1999; Liberg, 2014). I studien framkom det varför metoden tecken som stöd kan vara ett bra verktyg för barns utveckling. Pedagogerna i studien berättade om vilka möjligheterna med tecken som stöd är och vad tecken som stöd betydde. Pedagogerna berättade att tecken som stöd är ett kommunikationsverktyg som användes för att förstärka språket. Pedagogerna berättade också varför metoden användes. Barn kan istället för att uttrycka sig med ord använda kroppen för att kommunicera samt att det är en metod som är bra för alla. Det handlade mycket om att få alla i förskolan att teckna, här beskrev förskola 2 att till och med kocken tecknar. En tecknande verksamhet där alla tecknar leder till en gemenskap där alla kan kommunicera med varandra. Utmaningar med metoden handlade om utbildning, att få alla pedagoger förstå grunderna och teorin bakom metoden tecken som stöd. På så sätt kan motståndet från barns vårdnadshavare som förskola 1 beskrev förklaras om varför metoden är betydelsefull när pedagoger har utbildning om metoden. Sammantaget innebar ovanstående att det finns både möjligheter och utmaningar med tecken som stöd. Men pedagoger ser mer möjligheter än utmaningar med metoden då de ansåg att metoden tecken som stöd är bra för alla barn då metoden är ett bra komplement till det talade språket.

7 Diskussion

I följande kapitel diskuteras studiens resultat och analys. Syftet med studien var att utifrån ett didaktiskt perspektiv få fördjupade kunskaper om metoden tecken som stöd för alla barn i förskolans verksamhet. Diskussionen utgår ifrån pedagogers uppfattningar och vad de har för tankar om möjligheter och utmaningar med att använda tecken som stöd. Intervjuer har skett på två olika förskolor och det har framkommit både likheter och skillnader. Utifrån att ha analyserat resultatet utifrån det didaktiska perspektivet har det gett fördjupade kunskaper om metoden tecken som stöd. I detta kapitel kommer det diskuteras närmare om vad, hur och varför tecken som stöd har en påverkan i förskolans verksamhet.

7.1 Resultatdiskussion

Utifrån resultatet från studien går det att säga att metoden tecken som stöd ses av pedagogerna som ett kommunikationsverktyg. Pedagogerna menade på att det finns ett syfte med deras undervisning kring tecken som stöd, alla barnen ska få möjligheter att komplettera det talade språket. Resultatet visar också på ett tydligt sätt på de didaktiska grundfrågornas vikt i metoden tecken som stöd. Med vad metoden tecken som stöd är, hur pedagogerna använder sig av metoden och varför (Imsen, 1999; Liberg, 2014). Det finns alltså en pedagogisk tanke bakom användningen av tecken som stöd. Förskolorna använder sig utav tecken på olika sätt, det kan ske vid matsituationer, vid av- och påklädning, vid samlingar och så vidare. I samtliga intervjuer nämns det att tecken som stöd används med alla barn på olika sätt i verksamheten. Det finns likheter som visar att båda förskolorna har en grundtanke till varför arbetet med tecken som stöd behövs i verksamheten. De ser att tecken som stöd är ett hjälpmedel för barnens språk och kommunikation och är därmed ett bra arbetssätt att använda i verksamheten.

Selander (2017) betonade att kommunikationen utgör en viktig del av didaktiken. Tillsammans med andra tillägnas kunskaper och förståelser och därmed är kommunikationen en betydelsefull del. Inom den didaktiska triangeln finns tre faktorer som hör ihop, nämligen relationen mellan barn, pedagog och innehållet. I analysen skriver vi om kopplingen till den didaktiska triangeln och vår studie, det behövs en relation för att kunna skapa en kommunikation som passar varje individ. Det tas även upp hur pedagogerna på förskolorna förmedlar tecken till barnen och hur barnen tar emot informationen vilket även belystes av Hansen och Forsman (2011). Kopplat till resultatet så kommer det fram att barnen tecknar mellan varandra och att det inte endast sker mellan pedagog och barn. Genom detta kan man anta att barnen själva har förstått betydelsen, att de kan uttrycka sig och göra sig förstådda genom tecken. En annan viktig punkt som togs upp ifrån förskola 1 är att de kunde missa att teckna mellan pedagog och pedagog. Det är lätt hänt att missa när fokuset ligger på att lära barnen teckna men det är även viktigt att ha med sig att barnen behöver se att även vi vuxna tecknar med varandra.

En tydlig likhet som synliggjorts i samtliga intervjuer är att pedagogerna beskrivit metoden tecken som stöd som ett verktyg för kommunikationen. Tecken som stöd belyses som en extra väg in i kommunikationen och i förskola 1 har flertalet barn annat modersmål och där har tecken ansetts vara betydelsefullt för barns förmåga att kunna kommunicera. Tecken som stöd upplevs inte bara stärka kommunikationen utan det har även framkommit att det förhindrar missförstånd. Barn som inte har utvecklat sitt språk använder istället sin kropp vilket också Fredriksen (2015) betonar. Pedagogerna poängterar att barnen kan uttrycka sina känslor och känna empati genom användningen

av tecken. Istället för att barnen pratar tecknar de för att det kan vara svårt att uttrycka känslor verbalt, det kan handla om att de tecknar att de är arga, ledsna eller glada. Ytterligare en likhet som nämndes i samtliga intervjuer är att tecken som stöd är till för alla barn och inte endast för de barn som är i behov av det. Måhlberg och Sjöblom (2009) stärker detta: ” När det gäller barn med beteendevikelser så brukar vi säga att det som är bra för alla barn är extra bra för dessa barn” (Måhlberg & Sjöblom, 2009:127). Detta citat belyser vikten av att använda verktyg för alla barn men att det kan vara extra bra för en del andra barn. I studien framkommer det att arbetet med metoden har startats upp i båda verksamheterna utifrån att de har fått ett barn som behöver extra stöd. Istället för att inte bara stötta detta barnet genom kommunikation mellan vuxen och barn har metoden startats upp för samtliga i verksamheten. Vi själva tycker att Måhlberg och Sjöbloms (2009) citat betonar en del som är självklar för oss och som vi vill förmedla, nämligen att metoden har fördelar för alla barn.

Om vi fortsätter på samma spår om att tecken som stöd är bra för alla barn behövs det att alla i verksamheten inkluderas i arbetet. Pedagogerna beskrev att ingen ska lämnas utanför och att tecken ska användas för alla för att det ska kunna leda till en inkluderande gemenskap. I resultatet nämns pedagogers förhållningssätt till tecken. Barnen tar efter och härmar och behöver därmed människor runt omkring sig som tecknar. I förskola 2 framkommer detta tydligt då en pedagog nämner att oavsett vilken roll de har i verksamheten så tecknar de. På detta sätt kan barnen även teckna med deras kock då även hen använder sig av metoden. Genom att få höra att även kocken är engagerad i arbetet med tecken som stöd fick vi en god inblick över hur metoden cirkulerar i verksamheten. Pedagogerna i förskola 2 har genom sitt engagemang och glädje för metoden fått arbetet till en naturlig del där alla är med i gemenskapen. Genom att se deras glädje kontrast till vårt intresse för tecken som stöd så vill vi styrka detta med följande citat från resultatet: “Utmaning hela tiden, men det är en så rolig utmaning. Just för att se hur imponerad man blir av barnen och hur mycket dom kan. Så det är bara kul att fortsätta med det”. (Emma, förskola 2)

Det krävs tid och engagemang för att metoden tecken som stöd ska bli en lyckad del i verksamheten. Resultatet visar att samtliga pedagoger förstår betydelsen av att använda metoden tecken som stöd i förskolans verksamhet. Men det framkommer även att alla i arbetslaget inte har samma inställning och intresse vilket kan ses som en utmaning för arbetet. Utbildning nämns som en betydelsefull del för att alla i verksamheten ska komma in i det på ett naturligt sätt. För att kunna bygga upp en positiv inställning till metoden tecken som stöd behövs en teoretisk bakgrund till varför metoden bör användas. Det krävs att alla stöttar varandra och delar med sig av sina kunskaper för att tillsammans kunna sprida metoden och börja använda sig av tecken regelbundet. På båda förskolorna som intervjuats har några av pedagogerna fått gå enstaka kurser och de betonar att alla bör få ta del av detta så alla börjar arbetet samtidigt. Även här håller vi med om att för att få med sig alla i arbetslaget kring metoden tecken som stöd så behövs det utbildning för alla. Samtliga behöver en teoretisk grund till varför tecken är betydelsefullt för barns utveckling.

Reflektionen vi gjort utifrån resultatet är att brist på tillräckliga kunskaper kan vara ett hinder med arbetet med tecken som stöd och därför kan det vara viktigt med kompetensutveckling inom området. Det framkommer att metoden tecken som stöd tar tid för att bli en naturlig del, det är ett nytt språk och det krävs engagemang från samtliga involverade. Det behövs sättas upp tecken för att göra det synligt i verksamheten och för

att hålla det färskt i minnet. Det finns alltid någon i verksamheten som har ett större intresse eller kunskaper för ett ämne och är därför av stor vikt att ta hjälp av varandra. Det behövs tecknas fel för att kunna bli rätt, det är ingenting man lär sig på en dag men med hjälp av varandra kan arbetet drivas framåt. Vi ser det som förståeligt att användandet av tecken kan vara svårt att börja med då det är ovant. Vi upplever själva att vi har olika erfarenheter av tecken som stöd och hade själva velat ha mer utbildning om metoden. Det står i förskolans läroplan att vi ska främja barns kommunikation och språkutveckling och vi kan tydligt se att tecken är ett bra verktyg för det. Genom att ha utfört studien ser vi vikten av betydelsen att använda metoden för alla barn.

En annan utmaning som berört metoden tecken som stöd är samverkan med vårdnadshavare. Resultatet visar att förskola 1 har fått motstånd från barnens vårdnadshavare där de ifrågasatte den tecknande miljön. Pedagogerna fick här tala om betydelsen för tecken som stöd och att det inte är någonting som hämmar barnens utveckling utan det är till för barnens skull. Om vi ser till den tidigare utmaningen med tecken att pedagogerna inte fått tillräckligt med utbildning om metoden. Om pedagogerna får gå kurser och får kunskaper om tecken som stöd kan de sedan förmedla till vårdnadshavarna om vikten för användningen av metoden tecken som stöd. Genom föräldramöten kan pedagogerna sprida vidare sina kunskaper och även ge tips till hemsidor och liknande om hur de själva kan bemöta tecken hemma. På detta vis kan vårdnadshavares misstänksamhet minskas och de tillsammans kan arbeta för att tecken ska bli en del i verksamheten men kanske även för hemmet. Förskola 2 har inte sett någon utmaning med vårdnadshavarna utan de blev istället introducerade av metoden från en vårdnadshavare. Tecken som stöd har mottagits på ett helt annat sätt där och det har alltid setts som en möjlighet för alla.

7.2 Metoddiskussion

Studien har en kvalitativ ansats och inspirerades av ett fenomenologisk perspektiv. Det handlar om individers beskrivningar och uppfattningar av ett fenomen, vilket i studiens fall är tecken som stöd. Genom det fenomenologiska perspektivet kunde vi fånga pedagogernas kunskaper och erfarenheter här och nu. För att kunna komma åt pedagogernas perspektiv, uppfattningar och kunskaper har vi använt oss utav semistrukturerade intervjuer. Vi har undersökt två olika förskolor och genom intervjuer har vi fått svar på hur pedagogerna ser på tecken som stöd och hur det används i verksamheten. För att komma i kontakt med de intervjuande skickades missivbrevet ut, (se bilaga 1). Efter klartecken från berörande förskolor har även intervjufrågor, (se bilaga 2) skickats ut till samtliga. Vi kan se att de utskickade intervjufrågorna har setts som en fördel då några av de intervjuande hade förberett sig och på så sätt kände sig säkra med ett underlag. Samtliga pedagoger blev informerade om de etiska principerna som vetenskapsrådet (2002) skriver om, vilket mottogs positivt. Att alla intervjuande förblir anonyma och att vi tydligt berättade att deras namn kommer ändras visade att pedagogerna kände sig tryggare och att de därmed kunna säga vad de ville i intervjuerna. Studien kan på detta sätt ses som mer trovärdig då svaren är ärliga och ingen information hålls undan.

Alla intervjuer har spelats in då vi på ett enkelt sätt kan återgå till materialet. Intervjuerna har även transkiberats för att vi lätt ska kunna se svaren och kunna styrka resultaten med berörande citat. De har genom öppna frågor kunnat svara genom sina egna erfarenheter utan att kunna känna sig pressade till att svara rätt. Intervjuerna har även skett enskilt då

vi ville få ut varje individs tankar kring vad tecken som stöd betyder för dem och vad de ser för utmaningar och möjligheter. På detta sätt har samtliga pedagoger fått sin tid och fått delge den information de vill.

Efter att ha sammanställt resultatet fastslås det att intervjuerna har gett oss relevant material som främjar syftet. Det har både framställts likheter och olikheter från de olika förskolorna. Till en början var tanken att göra en etnografisk fallstudie och följa en och samma förskola men under studiens gång skedde det förändringar. Studien är nu baserat på fem pedagogers svar från två olika verksamheter. Istället för att endast följa en förskola har vi fått ta del av olika synsätt och tankar kring metoden som stöd. På detta sätt fick vi en stark grund och ett bra resultat som främjar syftet och frågeställningarna för studien.

7.3 Avslutande diskussion

Syftet med studien var att få fördjupande kunskaper om metoden tecken som stöd. Utifrån ett didaktiskt perspektiv få kunskaper om tecken som stöd för alla barn i förskolans pedagogiska verksamhet. Studiens fokus har varit på pedagogers uppfattningar och tankar om vad metoden betyder för dem, hur det används och vilka möjligheter samt utmaningar det finns med användningen av metoden.

Samtliga pedagoger som deltagit i studien har visat att metoden tecken som stöd är ett verktyg för barns utveckling. Tecken som stöd betyder olika för samtliga men det som framkommer tydligt om metoden är att det är ett verktyg för barns kommunikation. Studien visar även att tecken som stöd gynnar barns empati, det är enklare att uttrycka känslor med kroppen än verbalt.

Metoden tecken som stöd används flitigt på båda förskolorna som deltagit i studien. Det har setts som en naturlig del att lägga till tecken i sånger vid samlingar. Det har sedan använts extra vid matsituationer för att barnen lättare ska kunna visa vad de vill ha. Deltagande pedagoger har berättat att metoden är en extra väg in till språket och att barnen lättare kan göra sig förstådda med rörelser. Rörelser ses som en naturlig del från barns tidiga ålder och därmed är tecken som stöd ett bra verktyg.

Det som har setts som en utmaning med användandet av tecken är att det inte finns tillräckligt med utbildning. Samtliga uppmanar till mer utbildning för att kontinuerligt få mer kunskaper samt att alla i arbetslaget bör vara insatta i arbetet. Begreppet *Tid* belyses i samtliga intervjuer för att det krävs mycket tid för att tecken som stöd ska bli en naturlig del i verksamheten. För att tecken som stöd ska bli ett bra verktyg för barns utveckling behövs engagerade pedagoger. Pedagoger behöver teckna och kontinuerligt fylla på sin repertoar av tecken för att föra metoden framåt. Barnen behöver se oss vuxna teckna för att de sedan kan ta efter och göra detsamma. Avslutningsvis så är metoden tecken som stöd en betydelsefull del för barns kommunikation. Det tar tid att lära sig ett nytt språk men med tidens gång kan barnen uttrycka sig och visa vad de vill genom rörelser. Alla barn blir på så sätt inkluderande och genom oss pedagoger kan vi arbeta för en bättre gemenskap.

Med följande citat vill vi förstärka metoden tecken som stöd och varför alla pedagoger bör ta in metoden i förskolans verksamhet:

Framförallt nu de minsta barnen, sen de som är sena i utvecklingen, barn i behov av särskilt stöd. Det är ett hjälpmedel för de att kunna kommunicera. Man ser verkligen glädjen i när de kan uttrycka sig. Sen är det självklart

viktigt för alla. De stora barnen kan kommunicera med de små. Det tycker jag är häftigt.

Tänk 1-2 åringar som tecknar, det är så häftigt, det är så mäktigt. De tecknar ju verkligen. När man inte förstår dom så tecknar dom. Jag är så imponerad.

7.4 Förslag på fortsatt forskning

Ett förslag efter genomförd studie om metoden tecken som stöd är exempelvis att göra observationer. Som fortsatt forskning hade det varit intressant att se hur tecken som stöd används i verksamheten. I studien har endast intervjuer gjorts och det hade kunnat utvecklas genom att komplettera pedagogernas berättelser med hur det används i verksamheten. Genom intervjuerna har pedagogernas uppfattningar varit i fokus om hur tecken som stöd används och varför det är betydelsefullt. Det framkommer tydligt hur tecken som stöd används och det hade varit intressant att se genom observationer om det framkommer i verksamheten på det sätt som sägs.

För att fördjupa studien mer hade även fler intervjuer varit intressant. En större bredd på de intervjuande hade gett en bredare bild av metoden tecken som stöd. Det framkommer i tidigare forskning att tecken som stöd används mer på särskolan och att det är enklare där då personalen oftast har mer utvecklade kunskaper om ämnet. Att intervjua pedagoger från särskolan hade kunnat visa en annan sida av tecken som stöd samt om det används på ett annat sätt. En utmaning som tagits upp i studien är att pedagogerna inte har tillräckligt med kunskaper och att de hade velat ha mer utbildningar. Genom att bredda intervjuerna samt göra observationer hade studien tydligare kunnat visa hur tecken som stöd kan bli en del i verksamheten.

Som avslutande fråga i intervjuerna bad vi pedagogerna berätta hur de hade startat upp arbetet med tecken i en verksamhet där metoden inte använts. Det hade varit intressant att se hur det dagliga arbetet hade utvecklats och om hur barnen hade tagit sig an tecken från början. Det är en metod som tar tid och därmed hade det behövts en längre studie för att kunna utföra ett sådant arbete. Genom studien har tecken som stöd visat sig att ha stor betydelse för barns språk och kommunikation och om fler hade börjat använda tecken som stöd som ett extra verktyg hade fler barn kunnat ta del av metodens möjligheter.

Referenser

Allwood, Carl Martin & Erikson, Martin G. (2017). *Grundläggande vetenskapsteori: för psykologi och andra beteendevetenskaper*. Andra upplagan

Andersson, Lotta (2006) Möjligheter och hinder för elever med stora kommunikationssvårigheter

<http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/8806/kap4%20Lotta%20AndersonStudentlitt2006.pdf;jsessionid=C95DAC37F6D1B7303007232DC110D090?sequence=1>

Björkdahl Ordell, Susanne & Dimenäs, Jörgen (2007). *Lära till lärare: att utveckla läraryrket - vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Björklund, Elisabeth (2008) Att erövra litteracitet. Små barns kommunikativa möten med berättande, bilder, text och tecken i förskolan.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/18674/1/gupea_2077_18674_1.pdf

Björk-Willén, Polly (red.) (2018). *Svenska som andraspråk i förskolan*. Stockholm: Natur & Kultur Akademisk

Caroline Liberg (2014) kapitel "Att vara lärare – den didaktiska reliefen" i boken "Lärande, Skola, Bildning – Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger & Liberg, Caroline (red.) (2014). *Lärande, skola, bildning: [grundbok för lärare]*. 3., [rev. och uppdaterade] utg. Stockholm: Natur & kultur

Dalen, Monica (2015). *Intervju som metod*. 2., utök. uppl. Malmö: Gleerups utbildning

Denscombe, Martyn (2018). *Forskningshandboken: för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Fjärde upplagan Lund: Studentlitteratur

Flera språk i förskolan: teori och praktik. (2013). Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3036>

Fredriksen, Biljana C. (2015). *Förstå med kroppen: barns erfarenheter som grund för allt lärande*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Hansén, S-E & Forsman, L (Red). (2011.) *Allmändidaktik – Vetenskap för lärare*. Studentlitteratur: Lund.

Heister Trygg, Boel (2004). *TAKK: tecken som AKK : tecken som alternativ och kompletterande kommunikation*. Umeå: Specialpedagogiska institutet

Löfdahl, Annica, Hjalmarsson, Maria & Franzén, Karin (red.) (2014). *Förskollärarens metod och vetenskapsteori*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Läroplan för förskolan (SKOLFS 2016:50). Stockholm: Skolverket Tillgänglig på Internet:

https://www.skolverket.se/download/18.4fc05a3f164131a741815d2/1535537399180/Laeroplan_forskolan_SKOLFS_2018_50.pdf

Måhlberg, Kerstin & Sjöblom, Maud (2009). *Lösningssinriktad pedagogik: för en roligare skola*. 4., rev. uppl. Stockholm: Mareld

Nivbrant Wedin, Eva (2013). *Utveckla språket med musik Rörliga rytmer och toner att ta på*. Hestra: Isaberg förlag

Salameh, Eva-Kristina. 2018. Språkströrning hos flerspråkiga barn. Björk-Willén, Polly (red.) (2018). *Svenska som andraspråk i förskolan*. Stockholm: Natur & Kultur Akademisk

Sheridan, Sonja & Williams, Pia (red.) (2018). *Undervisning i förskolan [Elektronisk resurs] : en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket
Tillgänglig på Internet: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=3932>

Tisell, Anneli (2009). *Lilla boken om tecken: som ett verktyg för kommunikation och språkutveckling*. 1. uppl. Lidingö: Hatten

Uljens, Michael (1989). *Fenomenografi : forskning om uppfattningar*, Lund: Studentlitteratur

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Stockholm.
http://www.gu.se/digitalAssets/1268/1268494_forskningsetiska_principer_2002.pd

Westerlund, Monica (2009). *Barn i början: språkutveckling i förskoleåldern*. 1. utg. Stockholm: Natur & kultur

Elektronisk källa

Föreningen Sveriges Habiliteringschefer policy för barn-, ungdom- och vuxenhabilitering (2014). <http://habiliteringisverige.se/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2018) <https://www.spsm.se/>

<https://www.ritadetecken.se/>

Engelska vetenskapliga artiklar

Ann P. Kaiser and Megan Y. Roberts (2011). Advances in Early Communication and Language Intervention.

Kathy Cologon and Zinnia Mevawalla (2017). Increasing inclusion in early childhood: Key Word Sign as a communication partner intervention.

Mary Frances Hanline, Debora Nunes, and M.Brandy Worthy (2007). Augmentative and Alternative Communication in the early childhood years. *Young Children*, v62 n4 p78-82

Peggy Thelen and Tammy Klifman (2011). Using daily transition strategies to support all children

Bilaga 1

Missivbrev

Hej! Vi heter Isabelle Nilsson och Erica Fasth och studerar till förskollärare på Linnéuniversitetet i Växjö. Vi är nu inne på vår sista termin på utbildningen och det är därför dags för oss att skriva vårt examensarbete på 15hp. Vi har valt att göra det självständiga arbetet tillsammans där vi vill ta reda på hur en förskollärares uppfattningar är om möjligheter och utmaningar med användningen av tecken som stöd. Med studien vill vi även utifrån ett didaktiskt perspektiv synliggöra hur tecken som stöd används och uttrycks i förskolans pedagogiska verksamhet.

Vi kommer att genomföra personliga intervjuer med dig där vi ställer frågor utifrån valt ämnesområde. Du har möjlighet till att avbryta intervjun när som helst om det skulle behövas. Intervjun kommer spelas in för att vi sedan ska kunna återgå till materialet för att kunna bryta ner och analysera.

Vi som forskare har en skyldighet att informera er om de etiska forskningskraven som måste följas. Det första kravet är att informera om vår studie, där både du som berörande men även resterande av verksamheten får information om varför vi är på plats. Det andra kravet är samtyckeskravet där vi behöver ert medgivande att delta i studien. Ni kan avbryta ert deltagande när som helst och utan motivering. Det tredje kravet handlar om att materialet som samlas in endast används inom ramen för vårt uppsatsarbete. Det fjärde och sista kravet handlar om att allt material som vi får in genom våra intervjuer kommer hanteras med sekretess och konfidentiellt, så att er verksamhet eller du som berörd förskollärare inte kan pekats ut.

Vi hoppas att du vill vara till hjälp i vår studie och ser fram emot att få komma till er verksamhet för att få mer kunskaper om tecken som stöd.

Har ni några funderingar är ni varmt välkomna att kontakta oss.

Studenter: Isabelle och Erica

in222dv@student.lnu.se

ef222na@student.lnu.se

Handledare: Bettina Vogt

bettina.vogt@lnu.se

Tack på förhand! Hälsningar Isabelle Nilsson och Erica Fasth

Jag tagit del av denna information och ställer gärna upp i era intervjuer och observationer.

Datum och underskrift: _____

Namnsteckning: _____

Bilaga 2

Intervjufrågor

1. Kan du börja med att berätta lite kort om vem du är?
2. Hur länge har du arbetat inom förskoleverksamheten?
3. Vad fick dig att börja använda tecken som stöd som metod?
4. Vad betyder tecken som stöd för dig och vad innebär det enligt dig?
5. Hur använder du dig av tecken som stöd? Kan du ge konkreta exempel? Vad fungerar bra/inte bra? Vilka tips skulle du kunna ge till andra pedagoger som inte har erfarenhet av metoden än? Följdfråga: Används tecken på olika sätt i arbetslaget? Hur och varför?
6. Vad har du för utbildning inom tecken som stöd? Följdfråga: Får ni gå kurser/utbildningar om tecken som stöd som metod?
7. Ser du några utmaningar med att använda tecken? Kan du ge konkreta exempel? Vilka andra utmaningar kan det innebära tycker du?
8. Vad ser du för fördelar med att använda tecken som stöd? Kan du ge några konkreta exempel? Vilka andra fördelar kan det finnas? Följdfrågor: Utvecklar barnen något mer än det språkliga genom tecken som stöd? Anser du att personalen i verksamheten bör arbeta mer med tecken som stöd i verksamheten? Varför?
9. Hur resonerar du kring tecken som stöd och barns kommunikation och språkutveckling? För vilka barn är tecken som stöd användningsbart för deras språk- och kommunikationsutveckling?
10. Vad är viktigt för att tecken som stöd ska lyckas?
11. Hur skapar ni pedagoger en tecknande miljö som inkluderar alla barn och vuxna?
12. Om du hade kommit till en förskola där tecken som stöd inte var en del av arbetet, hur hade du startat upp denna metoden?
13. För att sammanfatta intervjun, kan du peka ut det mest centrala du tycker om tecken som stöd? Eller har du något mer du vill tillägga?

